

CÎTEVA ASPECTE PARTICULARE PRIVIND RĂSCOALA LUI HOREA. DE LA 1784

CONSTANTIN TĂNĂSESCU

Importanta răscoală a iobagilor români din Transilvania, pornită la 1784 împotriva stăpînilor feudali, a constituit „prima zguduire puternică a orînduirii feudale din cuprinsul țării noastre, marcînd începutul procesului revoluționar de subminare a feudalismului!”¹

În cele ce urmează vom prezenta succint cîteva aspecte oarecum particulare, disparate, despre fapte și evenimente din epocă, în parte mai puțin cunoscute.

Cu privire la situația țărănimii iobage, vom rememora aici doar cîteva aspecte puse în corelație cu Curtea de la Viena. Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, din vremea celor două diplome leopoldine și a unirii unor români cu biserica Romei, Casa de Habsburg începea să se intereseze tot mai mult de Transilvania. Dar abia după terminarea războiului de succesiune la tronul Austriei, împărăteasa Maria Tereza îi va acorda un interes sporit, mai ales cînd se va pune problema formării regimentelor de grăniceri. O lucrare destul de recentă, tratînd așa-zisa epocă iozefinistă timpurie, vine să reconfirme faptul că deja la 1700 preponderența etnică românească din Transilvania era bine cunoscută la Viena², și că, în pragul conscrierilor, Consiliul de război aulic atrăgea atenția împărătesei asupra „bunăvoinței românilor arătată militarizării”³. Despre români însă se vorbea și în unele scrisori, în care ei erau ponegriți de către nobilii care se opuneau conscripției. Conteul Paul von Haller, comite suprem în comitatul Alba, îi scria împărătesei, la 28 ianuarie 1763, că românii au început să-și arate „mînia și înversunarea” („ihren Zorn und Grimm“) față de nobilimea comitatului, iar generalul-maior conte Gyulai, a cărui familie pare să fi avut pămînturi și pe lîngă Hălmagiu, cum remarcă S. Dragomir⁴, îi descria pe români în cele mai urîte culori⁵. Viena era însă informată și pe alte căi. Feldmareșalul Siskovich, numit în funcția de comisar aulic pentru problemele grănicerești, într-o scrisoare personală adresată președintelui Consiliului de război aulic, la 24 februarie 1765, scria printre altele: „Bieții români sînt certați mereu („On crie contre les pauvres Valaques . . .) . . . însă . . . acești sărmani oameni sînt oprimați în mod general de toate celelalte

¹ A. Oțetea, *Istoria României*, vol. III, 1964, p. 744.

² M. Bernath, *Die Errichtung der Siebenbürgischen Militärgrenze und die Wiener Rumänenpolitik in der frühjosephinischen Zeit*, în „Südost-Forschungen“, Band XIX, R. Oldenburg/München, 1960, p. 165.

³ *Idem*, p. 178.

⁴ S. Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, I, Sibiu, 1930, p. 247.

⁵ M. Bernath, *op. cit.*, p. 177, 179.

națiuni și indivizi ai țării“... ca apoi tot el să facă remarcă că, de îndată ce vor fi soldați, vor beneficia de protecție și o educație mai bună⁶. Fr. Szilágyi afirma că, în Ardeal, între cuvântul român și cel de iobag aproape că nu există deosebire de sens⁷. Situația iobăgimii se agrava tot mai mult. Vom reține doar câteva din observațiile istoricului P. A. Shapiro, privind această situație. Edictul „Certa Puncta“ al Mariei Tereza din 1769, care fixa claca la 3 zile pe săptămână cu vitele sau 4 cu palmele, n-a ajuns să fie aplicat din cauza opunerii nobilimii. Așa se face că la 1784 claca obligatorie era de: 208 zile anual în Transilvania, de 104 zile în Ungaria și Styria și 156 de zile în Boemia și Galiția, dar în Moldova (la 1777) era doar de 27 de zile anual, iar în Țara Românească (1780) de numai 12 zile⁸. Chiar și numai din atât se poate observa forma de asuprire mult mai aspră a țăranului iobag din Transilvania. Veștile circulau cu destulă rapiditate, astfel că țăranimea transilvăneană putea să afle multe lucruri despre felul de viață al țăranilor din alte locuri și să tragă concluziile de rigoare. La ultima sa vizită la Viena, Horea pare să fi aflat unele noutăți din cercurile iluministe, probabil și pe aceea că iobăgia fusese desființată deja în Cehia și Moravia de către împărat⁹. Curtea imperială cunoștea deci situația cu atât mai mult cu cât însuși monarhul, după vizita din Transilvania, scrisese printre altele: „Pre-tutindenî domnesc neîncrederea, bănuiala, spiritul de intrigă; nobilimea ungurească nu se sinchisește de nimic altceva, pe lumea asta, decît de problemele referitoare la propriile-i venituri și la primejdia de a i se știrbi din nou privilegiile“... Apoi continuă: „Acești bieți supuși români, care, fără doar și poate, sînt cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, sînt asupriți... fiind copleșiți de nedreptăți...“¹⁰

La 3 decembrie 1784, împăratul îl informa pe fratele său, arhiducele Leopold de Toscana, scriindu-i: „Silniciile de tot soiul săvîrșite de către stăpîinii de moșii de o bună bucată de vreme au slujit ca temei unei jeluiri obștești a întregii nații (în sensul de populație transilvăneană) și mai ales a românilor.“¹¹

În altă ordine de idei, vom arăta că în istoriografia legată de interesele nobilimii maghiare s-a vehiculat întruna ideea că Iosif II a urmărit distrugerea nobilimii maghiare. Vom exemplifica doar prin trei autori. Unul este György Rettégi care susține că prin intriga împăratului se urmărea „ca nobilimea să fie nimicită“¹². Ideea este reluată de istoriografia amintită și pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Așa, de pildă, H. Marczali va scrie: „După răscoala lui Horea, nobilimea maghiară a tremurat și mai mult de frică față de împărat ca mai înainte. Nu putea renunța la acea credință că tilharii de români (az oláh rablok) au acțio-

⁶ *Idem*, p. 180.

⁷ Fr. Szilágyi, *A Hóra-világ Erdélyben*, Pesta, 1871, p. 11.

⁸ P. A. Shapiro, 1784—1785 — *Cea mai puternică răscoală din Imperiul habsburgic*, în „Magazin istoric“, 1976, nr. 4, p. 21.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ V. Buduru, *Împăratul Iosif II și românii din Transilvania*, în „Magazin istoric“, 1978, 5 p. 3.

¹¹ *Idem*, p. 5.

¹² G. Rettégi, *Emlékezetre méltó dolgok 1718—1784*, București, 1970, p. 428.

nat conform voinței împăratului, iar izbucnirea groaznică a furiei poporului, — care nu mai avusese pereche din vremea lui Gh. Doja —, a socotit-o drept un păcat al reformelor.¹³ În același spirit, Robert Kun, la Deva, în cadrul ședințelor de comitet ale Societății hunedorene de istorie și arheologie din 1 și 5 octombrie 1884, afirma: „Iosif a fost nemulțumit de atitudinea nobilimii maghiare și s-a străduit ca acestei nemulțumiri să-i dea expresie prin vorbe și fapte oriunde i s-a oferit prilejul pentru aceasta. Nu e de mirare dacă în urma acestui lucru mulți credeau și mai cred și în ziua de azi că Iosif ura nobilimea maghiară, că Iosif acționa pentru nimicirea nobilimii maghiare.”¹⁴ Este un fapt notoriu că Iosif II nu agreea nobilimea care se opunea reformelor sale, însă a-i atribui intenția nimicirii nobililor nu poate fi decât o evidentă denaturare a intențiilor monarhului. Dintre sursele care au contribuit la formarea acestui ciudat punct de vedere vom aminti doar două. Una face parte din corespondența lui Iosif II cu arhiducele Leopold. În scrisoarea din 31 octombrie 1784 împăratul scria: „Cu domniile lor ungurii (contre messieurs les Hongrois) am mult de furcă; ei se ridică împotriva înrolării (românilor în regimentele de grăniceri) cu nesăbuintă și impertinență. S-ar putea să fiu nevoit a aplica o pedeapsă exemplară, care să pună capăt aroganței lor.”¹⁵ Cea de-a doua sursă este legată de audiența lui Horea la împărat, cu care prilej, — zice P. A. Shapiro¹⁶ —, Horea află și de edictul lui Iosif II, din 16 august 1783, privind abolirea șerbici personale în Transilvania, dar care nu a fost aplicat din cauza nobilimii. Se zice că la cuvântul lui Horea cum că iobagii se vor ridica împotriva domnilor de pământ unguri dacă aceștia se vor opune reformelor, Iosif II l-ar fi îndemnat: „Thut ihr das!“ („Faceți-o!“). Istoriografia românească mai veche și mai nouă nu consideră ca verosimilă o astfel de instigare la revoltă. În acest sens amintim doar pe istoricii I. Lupaș¹⁷, C. C. Giurescu¹⁸ și recent D. Berindei care socotea „cu totul improbabil ca monarhul să fie pronunțat cuvinte de îndemn la luptă revoluționară.”¹⁹ Vom mai adăuga că atunci când finanțele imperiului erau deficitare, când noua armată nu era încă organizată la nivelul dorit, când războiul bătea la ușă, când întreaga nobilime a țării, și în special cea maghiară se opunea cu îndirjire reformelor monarhului, când în imperiu era nevoie de docilitatea maselor, este foarte greu de admis ca Iosif II să-și îndemne supușii români să-și facă singuri dreptate printr-o revoluție populară ale cărei proporții și consecințe erau imprevizibile.

¹³ H. Marczali, *Az ujkor története II* (în vol. *Világtörténelem VII*), Budapesta, 1886, p. 694.

¹⁴ R. Kun, *Adalékok a Hóra lázadás történetéhez*, în „HTRTE“ 1886, III, p. 35.

¹⁵ O. Beu, *Răscoala lui Horia în corespondența împăratului Iosif II cu arhiducele Leopold de Toscana*, București, 1936, p. 5—6; vezi și V. Buduru, *op. cit.*, p. 4.

¹⁶ P. A. Shapiro, *op. cit.*, p. 23.

¹⁷ I. Lupaș, *Kaiser Joseph II und der Bauernaufstand in Siebenbürgen*, München, 1939, p. 10; I. Lupaș, *Revoluția lui Horia*, București, 1924, p. 79.

¹⁸ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, part. I, 1942, p. 404.

¹⁹ D. Berindei, *Drumurile lui Horea la Viena*, în „Magazin istoric“, 1984, 10, p. 20.

Relațiile dintre armată, pe de o parte, și răscoală și nobilime, pe de altă parte, au fost cercetate în mai mică măsură. Față de datele existente se poate trage concluzia că între conducerea militară și civilă a Transilvaniei au existat evidente și îndelungate disensiuni. Începînd cu Maria Tereza, politica centralismului autocratic a început să se accentueze, iar în Transilvania, care devine Mare Principat (1765), „guvernatorii țării sînt acum generalii comandanți și apoi omul Curtii Samuil Brukenthal.”²⁰ Nobilimea, obișnuită vreme de veacuri să decidă în toate problemele, era trecută acum pe plan secund. Rivalitatea dintre baronii Francisc Preiss și Samuil Brukenthal fusese sesizată și din amănuntul că, la izbucnirea răscoalei, deși amîndoi locuiau doar la cîțiva pași în piața Sibiului, se pierduseră într-o corespondență stearpă. S. Szilágyi afirmă că între cei doi ar fi existat o „dispută pentru înțîlitate” (rangvita).²¹ Benedek Jancsó susține că relațiile dintre aceștia erau dintre cele mai proaste, fapt care ar explica întîrzierea intervenției armatei împotriva răsculaților.²² Istoricul I. Lupaș relatează că generalul-comandant Preiss, în prima fază a răscoalei, „arăta mai multă simpatie pentru țărani răsculați decît pentru nobilii aflați în defensivă”.²³ P. A. Shapiro explică inactivitatea generalului comandant prin aceea că, în conformitate cu dispozițiile primite, el „nu avea voie să intervină (cu armata, n.n.) în problemele Transilvaniei fără avizul Consiliului de război din Viena”²⁴, mai ales că „răscoala, de altfel, nu prezenta o primejdie pentru regimul austriac.”²⁵ Mai categoric, Robert Kun afirmă că „armata se considera mai bună decît autoritățile civile și ura nobilimea maghiară.”²⁶ Fr. Szilágyi, în monografia sa, vorbea și de niște disensiuni între generalul Preiss și guvernatorul Adam Teleki.²⁷ Pe de altă parte, atunci cînd guvernatorul Brukenthal va ordona insurecția nobililor fără învoirea lui Preiss, generalul va lua o atitudine critică, iar la 12 noiembrie 1784, aflînd de execuțiile abuzive de la Deva, el va protesta pe lingă guvern împotriva procedurii.²⁸ Vom mai reține ca important și faptul că, doar cu 20 de ani mai înainte, grănicerii erau, ei înșiși, încă în starea de iobăgie. Nu este de mirare deci ca unii soldați grăniceri să se alătore iobagilor răsculați.²⁹ Mai mult chiar, atunci cînd nobilii de la Deva cer grănicerilor să intervină împotriva răsculaților, locotenentul Lupu va riposta prin cunoscuta frază: „Să pornească domnii la luptă fiindcă din pricina lor a izbucnit răscoala, nu din a noastră.”³⁰ Fără a intra în detalii, vom aminti aici pe vicecolonelul Carp (Karp) din batalionul de la Hațeg care, asemenea multor ofițeri, a avut o comportare semnificativă.

²⁰ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 730.

²¹ S. Szilágyi, *Erdélyország története*, Pesta, 1866, p. 510.

²² B. Jancsó, *Erdély története*, Cluj, 1931, p. 227.

²³ I. Lupaș, *Kaiser...*, p. 12.

²⁴ P. A. Shapiro, *op. cit.*, p. 24.

²⁵ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 766.

²⁶ R. Kun, *op. cit.*, p. 46.

²⁷ F. Szilágyi, *op. cit.*, p. 94.

²⁸ I. Lupaș, *Revoluția...*, p. 83.

²⁹ Gh. Georgescu-Buzău, *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania*, București, 1962, p. 207.

³⁰ I. Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934, p. 100.

Bun cunoscător al românilor, el a căutat permanent să tempereze spiritele, să nu se lase intimidat de amenințările nobilimii, să fie circumspect chiar și când lua măsuri mai drastice. O sursă ne informează că nobilimea hunedoreană a cerut în mai multe rânduri guvernului, încă în septembrie și octombrie 1784, mutarea acestui ofițer de la Hatég. În scrisoarea guvernului din 21 octombrie 1784, adresată comandamentului militar general al Transilvaniei, se mențin acuzele împotriva lui Carp cum că ar fi conșcris în masă pe iobagii veniți la el, fără dispoziția superiorilor săi.³¹ În raportul său din 10 noiembrie 1784, Carp nota: „Mizeria e generală, iar înverșunarea țăranilor împotriva domnilor lor de pământ este atît de mare încît în clădirile incendiate nu mai lasă nimic întreg;...“³² Comitele suprem al comitatului Hunedoara, Ioan Bornemisza, cerea pentru Hunedoara și Zarand trupe regulate imperiale, nu din regimentele grănicerești deoarece aceștia fiind români se temea că vor fraterniza cu răsculații.³³ Când niște răsculați luați prizonieri sînt duși la Hunedoara de către locotenentul Caliani, locotenent-colonelul Carp dă ordin să li se dea drumul deoarece îi socotea „cu totul nevino-vați“ și mai ales pentru că nobilii voiau să-i execute, dar gîdele, neavînd sabie la îndemînă „s-ar fi apucat să le taie capul cu toporul“ (subl. lui I. Lupaș).³⁴ De altminteri, nici administratorul domeniului fiscal Hunedoara, Ioșif Leithner, nu fusese de acord cu executarea celor 115 prizonieri.³⁵ Fr. Szilágyi considera că locotenent-colonelul Carp „ținea cu țăranii“.³⁶ Că Ioșif II acorda mai mare credit cadrelor armatei decît autorităților civile rezultă și din scrisoarea, din 21 ianuarie 1785, adresată de împărat, per privatim, coloneilor Schlaun, Meyersheim, Horváth și Sburlati, prin care cerea acestora să trimită rapoarte atît asupra comportării iobagilor români, cît și a nobililor deoarece sînt foarte utile. Să se uzeze de toată prudența posibilă pentru a nu irita autoritățile civile că armata se amestecă în treburile acestora. Cerc cercetare secretă a comportamentului supușilor și a nobilimii mai ales în cazurile care ar primejdi siguranța generală a țării...³⁷ Tot la fel, împăratul nu va omite ca, împreună cu omul său de încredere și cu depline puteri, contele Anton Jankovich, trimis să cerceteze, sub toate aspectele, problemele revoluției populare din Transilvania, să trimită și un alt om de încredere din partea armatei și anume pe generalul Paul Papilla. O relatare a unui autor necunoscut vorbește despre acest general „care e tare bun român“ (probabil în înțelesul că vorbește bine românește, zice acad. D. Prodan.³⁸) Istoricul maghiar F. Szilágyi susține că „poporul român răsculat și-a găsit în persoana generalului Papilla, cel de origină română și de rit vechi, un reprezentant și un protector“.³⁹

³¹ R. Kun, *op. cit.*, p. 48.

³² Idem, p. 62.

³³ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 163.

³⁴ I. Lupaș, *Răscoala...*, p. 102—103.

³⁵ N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784—1785*, București, 1884, p. 193.

³⁶ R. Kun, *op. cit.*, p. 39.

³⁷ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, II, 1979, p. 364.

³⁸ Idem, II, p. 256.

³⁹ F. Szilágyi, *op. cit.*, p. 125.

Un fapt mai puțin cunoscut este acela că prima știre despre răscoală ajunge la Curtea de la Viena nu de la autoritățile militare sau civile de conducere ale Transilvaniei, — așa cum ar fi de așteptat —, ci ea este trimisă de la Deva, la 4 noiembrie 1784, deci înainte de atacarea orașului de către răsculați și este adresată vicedcancelarului G. Bánffy care răspundea de Transilvania. Știrea sosește la Curte în ziua de 12 noiembrie 1784 dimineata și este dusă în grabă cancelarului aulic Fr. Eszterházi care, la rindul său, o duse imediat împăratului. Iosif al II-lea „ia cunoștință despre știre cu neplăcere“, mai ales că tocmai atunci se afla în conflict cu Olanda și în fața unui nou război, și dă ordin să se ia măsurile de cuviință.⁴⁰

Tot la Deva, vechiul „cuib de tiranică stăpânire“ cum denumește N. Iorga cetatea din localitate,⁴¹ avea să țină temporar pe Horea în temnița ei de tristă faimă, deoarece conform dispoziției împăratului Horea fusese adus în localitate pentru a fi arătat poporului spre înfricoșare, iar apoi retrimis la Alba-Iulia.⁴²

După martiriul căpeteniilor răscoalei, satisfacția nobilimii s-a manifestat în variate forme. O astfel de satisfacție poate fi găsită în scrisoarea contelui Samuil Teleki, cancelarul Transilvaniei, adresată din Deva, la 2 martie 1785, soției sale și în care descrie întâlnirea lui, în piața orașului Deva, cu capul lui Cloșca care era purtat de un călău în vârful unui par.⁴³ Știm că la presiunea nobilimii, la câteva săptămâni înainte de moarte, Iosif al II-lea dădea așa-numita „Revocatio ordinationum“ prin care, — cu câteva excepții —, se revenea la situația din 1780, adică se renunța aproape la toate reformele. Bucuria nobilimii celor trei națiuni privilegiate din Transilvania și a nobililor din întreg imperiul, a fost foarte mare. Când, în adunarea nobililor ținută la Slămnice, în zilele de 22 și 23 martie 1790, această revocare a fost publicată, s-a produs o izbucnire de mare bucurie, urmată de îmbrățișări și banchete.⁴⁴

Ce-a însemnat pentru iobăgimea Transilvaniei această revocare a dispozițiilor se poate deduce și dintr-o simplă comparație: Iosif II primise la vizita sa în Transilvania un număr de 19.000 de petiții⁴⁵ (după alții 12.000⁴⁶), iar în 1817, cu prilejul unei vizite similare, împăratul Francisc al II-lea avea să primească și el „aproape 11.000 de plângeri.“⁴⁷ Problemele românilor erau încă departe de-a se fi soluționat, iar abuzurile nobilimii vor continua.

Întrucît, rememorînd unele aspecte ale răscoalei iobăgimii din Transilvania la 1784—1785, nu se poate face abstracție de rolul împăratului Iosif al II-lea, vom schița doar câteva date privind persoana acestui

⁴⁰ *Idem*, p. 118; A. Oțetea, *op. cit.*, p. 769.

⁴¹ N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906, 1939*, ed. II, p. 185.

⁴² R. Kun, *op. cit.*, p. 101.

⁴³ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 298.

⁴⁴ I. Lupaș, *Contribuții la istoria românilor ardeleni, 1780—1792*, București, 1915, p. 14.

⁴⁵ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 646.

⁴⁶ I. Lupaș, *Kaiser* ... p. 4.

⁴⁷ Z. Trócsányi, *Răzvrătirea de la Stremț*, în „Magazin istoric“, 1976, I, p. 26.

monarh. Iosif era unul din cei 16 copii ai împărătesei Maria Tereza.⁴⁸ Mama sa îi atribuisese două mari defecte: încăpăținarea și plăcerea de a ironiza. Neinfluențat de educația preoților-educatori, ci mai mult de profesorul de drept Martini, marele dușman al iezuiților, el a fost influențat în mare măsură de lectura asiduă și secretă a iluminiștilor francezi. Deși tânăr, el avusese parte de două căsnicii nefericite: la vârsta de 24 de ani el își avea deja înmormintate ambele soții și singura fetiță din prima căsătorie.⁴⁹ Se va dedica exclusiv intereselor Casei de Habsburg și imperiului. Avea lozinca autocraților iluminiști: „Totul pentru popor, dar nimic prin popor.”⁵⁰ Ca o particularitate, el era mințat de dorința de a vedea totul cu proprii ochi deoarece nu avea încredere în nimeni.⁵¹

Analizând anacronismele de la Curtea Vieneză, precum și activitatea Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea, un istoric francez al zilelor noastre constata: „Scopul lor nu este crearea unei noi societăți, la baza căreia să stea valori noi și principii noi, ambiția lor reducându-se, pur și simplu, la perfecționarea aparatului de stat desuet pe care l-au moștenit.”⁵² În alt sens, este de asemenea adevărat că mulți oameni cu vederi iluministe ajunseseră să înțeleagă, — așa cum remarcă încă la 1784 ziarul „*Politisches Journal*“ din Hamburg —, „că două mâini muncitoare au întietate față de o gură care doar mănincă.”⁵³ Dar evenimentele evoluau spre prăbușirea iozefinismului. Protestele vehemente și ostilitatea față de nobilimii, criza sistemului, mersul nenorocos al războiului, izbucnirea Revoluției franceze, tuberculoza care progresa ireversibil „au învins în sfârșit și rezistența împăratului,”⁵⁴ determinându-l ca, la 28 ianuarie 1790, să-și revoce ordinele. Prin revocarea acestora, planurile lui Iosif al II-lea se năruiau lamentabil, iar după câteva săptămîni, la 20 februarie 1790, împăratul murea la vârsta de 49 de ani.

Istoriografia noastră a analizat activitatea lui Iosif al II-lea arătînd că „deficiența fundamentală a reformelor sale rezidă însă în contradicția dintre noile principii și raporturile sociale existente.”⁵⁵

EINIGE PARTIKULÄRE ASPEKTE DES HOREA-AUFSTANDES VOM JAHRE 1784

Zusammenfassung

In der vorliegenden kurzen Mitteilung werden solche Aspekte behandelt die im Zusammenhang mit dem grossen Aufstand der rumänischen Leibeigenen in Siebenbürgen sind.

⁴⁸ H. Marczali, *op. cit.*, p. 640.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 731.

⁵¹ T. V. Păcățianu, *Curtea de Aur*, I, Sibiu, 1904, p. 72—75.

⁵² R. Mandrou, *Anacronisme la Curtea Mariei Tereza*, în „*Magazin istoric*“, 1981, 3, p. 60.

⁵³ „*Politisches Journal*“ din Hamburg, 1784: *Horea a hotărît să-i elibereze pe ai lui*, în „*Magazin istoric*“, 1974, 5, p. 2 ș.u.

⁵⁴ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 741.

⁵⁵ Idem, p. 742.

So werden zuerst einige Aspekte über die Wiener Rumänenpolitik in der frühjosephinischen Zeit mitgeteilt und die besonders schwere Lage der rumänischen Leibeigenen hervorgehoben.

Die falsche Meinung über die Absicht des Kaisers Joseph II. den ungarischen Adel vernichten zu wollen wird in den nachfolgenden Zeilen dargelegt. Kurzgefasst wird auch das Verhältnis zwischen Armee einerseits und Bauernaufstand und Nobilität andererseits während des Aufstandes, Abschiessend werden für den Kaiser Joseph II. auch einige kurze Personalien gegeben.